

AHISKA ARAŞTIRMALARI

Yunus ZEYREK

Ankara 2007

BU KİTABIN MEVCUDU BULUNMAKTADIR

İSTEME ADRESİ:

**P. K. 24
MALTEPE-ANKARA**

**Tel. 0506 468 62 45
zeyrek.y@gmail.com**

**Fiyatı (posta ücreti dahil): 15 TL
(Birden fazla taleplerde indirim yapılır)
Posta Çeki Hesabı No: 403598**

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

1. Ahıska ve Ahıska Türkleri

- A. Ahıska'nın coğrafi konumu
- B. Ahıska'nın kısa tarihi
- C. Bilim ve kültür

2. Ahıska Meşhurları

1. Mustafa Paşa (*Manuçar*)
2. Sefer Paşa (*Köse, III. Baka*)
3. Murtaza Paşa
4. Yusuf Paşa (*I*)

5. Ömer Paşa
6. Sefer Paşazade
7. Rüstem Paşa
8. Arslan Mehmed Paşa (I)
9. Yusuf Paşa (II)
10. Selim Paşa
11. Abdülkadir Paşa
12. İshak Paşa (I-Büyük)
13. Arslan Mehmed Paşa (II)
14. Yusuf Paşa (III)
15. Ahmed Paşa
16. Hacı Ahmed Paşa
17. Mehmed Paşa
18. Mehmed Paşa
19. İbrahim Paşa
20. Hasan Paşa
21. İshak Paşa (II-Küçük)
22. Sabit Mehmed Paşa
23. Süleyman Paşa
24. Şerif Mehmed Paşa
25. Said Bey
26. Yusuf Cemil Efendi
27. Âli Beğ
28. Selim Paşa
29. Ahmed Paşa
30. Ali Rıza Paşa
31. Osman Server Atabek
32. Fuat Azgur

Âlimler

1. Ahmed Efendi
2. Ahmed Efendi
3. Ahmed Efendi
4. Emin Mehmed Efendi
5. Hakkı İsmail Efendi
6. Halil Efendi
7. Hüseyin Efendi
8. İbrahim Efendi
9. Necib Mehmed Efendi
10. Sakıb Mehmed Efendi
11. Yümnî Mehmed Efendi
12. Süleyman Beğ
13. Süleyman Efendi
14. Şerif Mehmed Efendi
15. Es'ad Süleyman Beğ
16. Hüseyin Efendi
17. İsmail Efendi
18. Mehmed Efendi
19. Mehmed Efendi

3. Ahıska Âşıkları

1. İrfanî

2. Gülali
3. Çerkezoğlu
4. Garib
5. Fakirî
6. Hasta Hasan
7. Cevrî
8. Emrah
9. Korhan
10. Nihanî
11. Şehrî
12. İsmail
13. Sefilî
14. Şükrî
15. Garip Hoca
16. Şenlik
17. Zülâlî

4. **“Ahıska Türkleri Soykırımı” Kabul Edilmelidir**
5. **Ahıska Meselesi ve Gürcistan**
6. **Ahıska Meselesine Ermeni Reçetesi**
7. **Şimdi de Krasnodar mı?**
8. **V. Putin’e Mektup**
9. **Bir Mektup**
10. **Avrupa Konseyi Sürecinde Ahıska Türklerinin Vatana Dönüş Meselesi**
11. **Ahıska Davası Sahipsiz Değil**
12. **Zamanın Saramadığı Yaralar/Röportaj**
13. **Ahıska Türkleri Birinci Ankara Konferansı Konuşması**
14. **Türkiye ve Kafkasya**
15. **Sarı Gelin Türküsü ve Efsanesi**
16. **Atabek Yurdu Artvin Üzerine Yayınlar ve Bir Cevap**
17. **Şavşat’ın Tarih ve Kültür Çizgileri**
18. **Şâmil Kurbanov’un Ardından**
19. **Ömer Faik Numanzade**
20. **Bir Kitabın Anlattıkları**
21. **Kars ve Tiflis Üniversitelerinin Ahıska Konulu Sempozyumu**
22. **Çıldır Tarihi Adlı Kitap Üzerine**
23. **Ahıska Türkleriyle İlgili Bir Broşür Hakkında**
24. **Büyük Bilgin Prof. Dr. M. F. Kırzıoğlu**
25. **Uzaklarda Kalan Kardeşler**

ÖNSÖZ

Yirminci yüzyılın ilk çeyreğindeki vukua gelen hercümerç, Türkiye’nin birçok bölgesini ana gövdeden koparmış, her birini bir yana atmıştır. Bu bölgelerde yaşayan

kanımızdan canımızdan insanlar, katliam, sürgün ve göç gibi tarifi imkânsız felâketlere duçar olmuşlardır. Bunlardan biri de Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleridir.

Ahıska, kuzeydoğu sınırimızda bulunan çok eski bir Türk coğrafyasıdır. Bu şehir ve çevresi, 1828 savaşlarıyla elimizden çıkmıştı. Hâlihazırdaki Türkiye-Gürcistan sınırı, Sovyet Rusya ile imzalanan 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'yla belirlenmiştir.

Ahıska, bu tarihten sonra kesin olarak siyasî sınırlarımızın dışında kalmış olsa da, bölge ahalisi, 1930'lu yıllara, yani Stalin dönemi başlangıcına kadar Türkiye tarafıyla sosyal ilişkilerini kesmemiştir. Fakat Stalin'in baskı rejimiyle her şey sona ermiş, sınırlar kuş uçmaz bir duvar hâline getirilmiştir. Nihayet bu baskının şiddeti günden güne artmış, Ahıskalılar, 1944 yılı kış mevsiminde topyekûn sürgüne gönderilmiştir.

Türkiye, bu büyük insanlık trajedisinden habersiz kalmış, bölgede olup bitenlerin farkına varamamıştır. Yanı başımızdaki coğrafyanın yerli ahalisinin sökülüp atılması, ne basınımda ne ders kitaplarımızda ne de kamuoyunda bahis konusu edilmiştir...

1980'li yılların sonlarında patlak veren etnik hareketlerle totaliter rejimler çözülme sürecine girdi. Bu süreçte Ahıskalılar yeni bir faciayla sahneye çıktılar. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'da sürgün hayatı yaşayan Ahıskalılar, Sovyet rejiminin çatırdamasıyla yeni tehditlerle karşılaştılar. Nitekim 1989 yılında sürgünde yaşadıkları Özbekistan'ın Fergana Vadisi'nde cereyan eden olaylar, onları yeni bir göçe zorladı.

TBMM, 1992 yılında *Ahıska Türklerinin Kabulü ve İskânına Dair Kanun*'u kabul etti. Bu kanunla bir kısım Ahıskalı Iğdır'a getirilip yerleştirildi. Zamanla bu kanunun uygulanmasından imtina edilmiş olsa da Ahıskalıların Türkiye'ye göçü devam etmektedir.

Günümüzde eski Sovyet coğrafyasında darmadağınık olarak yaşayan ve sayıları dört ila beş yüz bin arasında olduğu tahmin edilen Ahıskalılar, ne eski vatanlarına dönebiliyor ne de buldukları ülkelerin aslî unsuru olabiliyorlar...

Avrupa Konseyi tarafından takip edilen Ahıskalıların Ahıska'ya dönme meselesi, Gürcistan'ın gönülsüz davranması yüzünden bir sonuca ulaşmamaktadır. Bu dönüş hikâyesinin uzaması, onları yeni arayışlara yöneltmekte, hatta bazıları istemeye istemeye ABD'ye gitmektedirler.

Ahıska Türkleri üzerine hacimli bir kitabımız 2001 yılında neşredilmişti. Bölgenin tarihiyle birlikte 1944 sürgününün ağırlıkla işlendiği **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri** adlı kitabımızın mevcudu kalmadı.

Konuyla ilgili yayın eksikliğini gidermek amacıyla, söz konusu kitabın neşrinden sonra kaleme aldığımız ve her biri bir yayın organında çıkmış olan araştırma ve inceleme yazılarımızın bir araya getirilmesiyle elinizdeki kitap ortaya çıktı.

Tarih, coğrafya ve kültür konularında birçok bilgiyi ihtiva eden bu kitabın, konuyla ilgilenenlerin ihtiyacına cevap vereceğini ümit etmekteyiz. Kitabımızda tarihî bahisler özetlenmiş, daha ziyade kültürel araştırmalara yer verilmiştir. Bu yazılar arasında eski Ahıska Eyaletine dahil olan ve bugün Türkiye sınırları içinde yer alan Artvin ve Şavşat Bölgesiyle ilgili makaleler de bulunmaktadır. Bu makaleler, bölgenin tarih, coğrafya ve kültürel bütünlüğünün ifadesi olarak uzun zamandan beri birbirinden kopuk yaşayan akrabaların tanışmalarına da yardım edecektir.

Kitabımızda, ünlü Türkolog Prof. Dr. Kırzioğlu M. Fahrettin'in biyografisini de göreceksiniz. Rahmetli Hocam Kırzioğlu, Türkiye'de Ahıska Bölgesiyle ilgili araştırmaları yapan ve yazan ilk bilim adamıdır. Bu vadede onun araştırmaları yolumuzu açmış ve ufkumuzu aydınlatmıştır. Bu sebeptendir ki kitap ona ithaf edilmiştir.

Kitaptaki birkaç yazı da Ahıska Bölgesiyle ilgili neşredilmiş bazı yayımlar üzerine kaleme alınmıştır.

Kitapta, tarihî, siyasî ve stratejik yönlerden dünyanın dikkat çekici bölgelerinden biri olan Kafkasya ve Türkiye'nin Kafkasya eşiğindeki Ahıska Bölgesiyle ilgili araştırmalar yer almaktadır.

Kitabımın okuyucular, bilhassa genç araştırmacılar için yararlı olacağı ümidiyle mazlum Ahıskalı hemşehrilerimin tarihî dertlerinin dinmesine vesile olması için dua ediyorum.

Ankara, 15 Ekim 2006

Yunus Zeyrek

BÜYÜK BİLGİN PROF. DR. M. FAHRETTİN KIRZIOĞLU

10 Şubat 2005, Perşembe (1 Muharrem 1426) tarihinde Türkolojinin büyük bilgini Prof. Dr. Kırzioğlu M. Fahrettin Beyi kaybettik.

Seksen sekiz yıllık ömrünün yetmiş yılını bilfiil çalışıp, meşgul olduğu sahalarda birbirinden kıymetli eserlerle bilim âleminde yeni ufuklar açarak yaşayan örnek insan Kırzioğlu, aramızdan ayrıldı. Hacı Bayram Camiinde cuma namazını müteakip kılınan cenaze namazından sonra Cebeci Asrı Mezarlığında ebedî istirahatgâhına tevdi edildi.

Yeri boş kalan Kırzioğlu'nun artık bir tarih olan hayat hikâyesini kaleme almanın zorluğunu biliyoruz. Ömrünün son on yılında adeta bir evlâdı gibi yakınında bulunmuş bir kişi olarak onu anlatmaya gayret edeceğiz.

Kırzioğlu'nun ailesi ve doğumu

Kars şehri, 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi) sonunda savaş tazminatı olarak Ardahan ve Batum'la birlikte Çarlık Rusya'sına bırakılmıştı. Birinci Dünya Savaşı başlamış, bölgede şartlar iyice ağırlaşmıştı. 1917 yılında Rusya'da Bolşevik İhtilâli patlak verdi. Savaş ve ihtilâlin ortaya çıkardığı karışıklıklar ve belirsizlikler, cephelerdeki Rus ordularını da derinden etkilemişti. 93 Harbinden beri Rus işgalinde bulunan Kars'ta inisiyatif Ermenilere geçmişti. Ermeniler, bölge halkına karşı akla gelmez derecede zulmediyorlardı

Kazan Türklerinden olup Rus ordusunda görev yapan Yarbay Abdullayev, Kars eşrafından tanıdıklarına, şehirden dışarı çıkmalarını, aksi takdirde Ermenilerle Rus Kazakları tarafından büyük bir katliamın kendilerini beklediğini haber verdi. Bunun üzerine yerli ahali, ana yol boyundan dağ köylerine doğru çekilmeye başladı. Henüz dört aylık evli olan Mehmet Derviş Efendi de, ailesiyle birlikte Kars yakınlarındaki Mamaş (Kırçıçeği) köyüne, bir akrabasının yanına gitti. Celep ve küçük çapta müteahhitlik işleriyle meşgul olan Derviş Efendi, Kars'ın ilk kurtuluşu olan 1918 yılından 1935 yılına kadar Kars Belediye Tahsildarlığında bulunmuştur.

Kars'ın en eski ve yerli bir ailesine mensup olan Kırzioğlu Mehmet Derviş Efendiyle eşi Hâfıza Hesna Hoca Hanımın, Mamaş'ta ilk çocukları dünyaya geldi. Tarih: 25 Şubat 1332/10 Mart 1917 Cumartesi.

Rusya'da Çarlık yıkılmış, onun yerine Sovyet yönetimi kurulmuştu. Sovyet yönetimiyle Osmanlı Devleti arasında yapılan antlaşmalarla kısmî bir rahatlama görüldü. Ardahan ve Batum'la birlikte Kars da, 3 Mart 1918 tarihinde imzalanan Brest-Litovsk Barış Antlaşması'yla Türkiye'ye bırakıldı. 25 Nisan 1918'de Türk ordusu Kars'a girince, dört yıldan beri Mamaş'ta yaşayan Mehmet Derviş Efendi, ailesini alarak Kars'ın Kaleiçi Mahallesiindeki evine döndü.

Bu hercümerç devrinde dünyaya gözlerini açan Fahrettin'in ailesi, çevredeki *okumuş* ailelerden biriydi. Ana dedesi olan Müderris Yemenhalifeoğlu Muhyiddin Efendiyle eşi Kıymet Hoca, mahallenin kız ve erkek çocuklarını ayrı ayrı okutuyor, onlara dinî ve millî bilgiler veriyorlardı.

Küçük Fahrettin'in babası, Kars'ın savunması sırasında Ermenilerle savaşırken bir şarapnelle alınından yaralanıp atından düşmüştü. Atı, kanlı bir eyerle eve gelince, eşinin şehit düştüğünü sanan genç anne, üzüntüden yatağa düştü ve Kars'ın kurtuluşunu göremeden 27 yaşında vefat etti. Küçük Fahrettin, henüz 13 aylıkken öksüz kaldı. Baba Mehmet Derviş Efendi, baldızıyla evlendi. Böylece Fahrettin de öksüzlükten kurtuldu. Daha sonra bu hanım da vefat edecek, Mehmet Derviş Efendi, üçüncü defa evlenecekti. Üç hanımdan toplam on çocuk dünyaya gelmişti. Bu kardeşlerin en büyüğü Fahrettin'di.

İlk tahsil yılları

Fahrettin, küçük yaşlarda iken aile içinde okutuldu ve halası Safiye Hocadan iki hatim indirdi. 1923 yılında Kars Numune Mektebine verildi. İlkokulu eski yazıyla okudu ve 1928 haziranında bitirdi. 1931'de Kars Ortaokulundan mezun oldu. Kars'ta lise olmadığından ücretli-yatılı öğrenci olarak

Erzurum Lisesine gönderildi. Lise yıllarında, *Erzurum Tarihçesi* ve *Erzurum Şairleri* adlı kitapların tesirinde kaldı. Genç Fahrettin, bu tesirle daha o yaşlarda Kars'ın tarih ve edebî değerlerini araştırmaya yöneldi. **Dede Korkut Kitabı**'yla da bu yıllarda tanıştı; bu kitabın diline ve üslûbuna hayran kaldı.

İlk memuriyeti ve üniversite öğrenciliği

Haziran 1934'te Erzurum Lisesinden mezun olan genç Fahrettin, Maliye Tahsil Müfettişi olarak Arpaçay'da memuriyete başladı. Bu memuriyetinde, on üç ay kaldı.¹ Bu zaman zarfında atla dolaştığı Arpaçay köylerinden, halk edebiyatıyla ilgili 13 defter dolusu derleme yaptı. İlk yazısı, bu dönemde, 1 Aralık 1934 tarihinde Kars Halkevi dergisi *Doğuş*'ta çıktı.

Genç Fahrettin, Dr. Rıza Nur'un 12 ciltlik *Resimli Türk Tarihi*'nin Kırım ve Türkistan'la ilgili bahislerinden çok etkilenmişti. Doktor olup köylü kılığında Türkistan'a giderek Basmacıları, Moskoflara karşı ayaklandırma hayalleri kurmaktaydı. Bu duygularla, 1935 yılı ağustosunda, Sağlık Bakanlığı hesabına yatılı olarak İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde tahsile başladı. Bu fakültenin FKB kısmını tamamladı ve sertifika aldı.

Yeniden memuriyet ve ilmî seyahatleri

Daha önceleri canlı hayvan ticaretiyle meşgul olan baba Derviş Efendi, 1918 yılından itibaren yapmakta olduğu Belediye tahsildarlığından ayrılmıştı. Özel İdare'den kiraladığı değirmen de elinden alındı. Bu sırada Kars'taki evi soyuldu. Bu soygun, aileyi fakir düşürmüştü.

Tıp fakültesini bırakıp Kars'a dönen Fahrettin, ailenin geçimine katkıda bulunmak için yeniden memuriyete başladı ve yine Hususî Muhasebe Tahsil Müfettişi olarak Posof'a gitti. Burada on ay görev yaptı.² Köy tahsildarlarını denetlemekle görevli atlı memur olarak ilçe, kasaba, köy, yayla ve kışlakları dolaştı. Bölgeden yetişen âşıkların deyiş ve hikâyeleriyle hayli folklor malzemesi topladı. O, bu görevi büyük bir zevkle yaptığını söylemektedir.

Onun **Posof**'ta görev alma isteğinin, birkaç sebebi vardır. "*Analığım*" dediği üvey annesi *Muteber Hanımın* dedeleri **Ahıska**'dan gelmişlerdi. "*Sarıbaşoğulları*"³ diye anılan bu ailenin getirdiği savaş ve göç hâtıralarıyla âşik hikâyeleri, onun ruhunda **Ahıska** ve **Batum** şimşeklerinin çakmasına sebep olmuştu.

Posof, Türkiye'nin **Ahıska**'ya en yakın noktasıdır. Oraya giderse, belki **Ahıska**'ya da geçer, oraları dolaşır, hattâ ünlü *Ahmediye Camiini* yakından temaşa edebilirdi. Ayrıca **Ahıska** ve **Posof**, folklor ve halk edebiyatı mahsulleri açısından oldukça mümbit bir yerdi. Bu çevreden çok ünlü âşıklar yetişmişti. **Posof**'taki resmî görevi sırasında, bu âşıkların edebî hâtıralarını toplamak daha kolay olacaktı.⁴

Lise yıllarında okuduğu, İspirli Hâzık Efendinin (1690-1763) *Divân*'ındaki **Ahıska**'yla ilgili şiirlerde anlatılan *cami*, *medrese* ve *çeşmeleri*, bizzat görmek hevesindeydi. Fakat Stalin döneminin baskısı altında inleyen Sovyetler Birliği sınırını geçme imkânı bulamadı.

Misâk-ı Millî sınırları içinde yer aldığı hâlde, millî sınırlarımızın dışında kalan **Batum** ve Osmanlı'nın *Çıldır Eyâleti* başşehri olan **Ahıska**, Kırzioğlu'nun iç dünyasında başka bir yere sahipti. Nitekim o, bütün mesaisini bu bölgenin tarihî ve edebî ürünlerinin derlenip değerlendirilmesine hasretmiştir, denilebilir. Akademik hayatının önemli basamaklarında da bu bölgeyle ilgili araştırmalarının önemli bir yeri vardır.

Birinci askerlik, öğretmenlik ve *Doğuş* dergisi yılları

¹ 30.07.1934-01.09.1935 tarihleri arasında.

² 30.06.1936-20.04.1937 tarihleri arasında.

³ Prof. A. Caferoğlu'nun *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar (İst. 1942)* adlı kitabının *Yerli Kars Ağızı* bölümünde, *Muteber Hanımın* ağabeyi *Âşir Sarıbaşoğlu*'ndan da, derlemeler bulunmaktadır (Sh. 147-159).

⁴ Yunus Zeyrek, *Kırzioğlu'nun Posof Hatıraları*, *Türk Kültürü* dergisi, S. 481, Mayıs 2003, Ankara.

1937 Mayıs'ında askere alınan genç Fahrettin, on iki ay süren Yedek Subay Okulundan sonra Asteğmen olarak Sarıkamış Topçu Alayına geldi. Burada altı ay kıta hizmeti yaptıktan sonra 1938 Ekiminde terhis edildi. Kars Lisesinde Yardımcı Türkçe Öğretmenliğine başladı.⁵

Kars Lisesindeki öğretmenliği sırasında Halkevinin aylık dergisi **Doğuş**'un idaresini üstlendi. Daha önce 16 sayfa olarak çıkan dergiyi 32 sayfa hâlinde çıkarmaya başladı. İlk yazı denemelerini ve daha önce Posof ve Arpaçay'da derlediği halk kültürü verimlerini, bu dergide yayımladı. Bu yazılar, yurdun dört bir yanından ses getirdi. **Doğuş**'taki yazıları ona, yurt çapında haklı bir ün kazandırdı. Yine bu dönemde **Kars** gazetesinde birçok araştırma yazıları neşredildi.

Yeniden üniversite ve Kırzioğlu soyadı

Kırzioğlu, Alman-Rus Savaşı başlayınca 1941 yılında yeniden yüksek tahsil yapma fırsatı buldu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde okumaya başladı. Bir ara İstanbul Süleymaniye Kütüphanesinde memurluk da yaptı.⁶

1941 yılında **Ülkü** dergisinde çıkan *Dede Korkut Kitabı'ndaki Coğrafi İsimler* başlıklı incelemesiyle, ilim âleminin dikkatini çekti. Bu çalışma, 1952 yılında kitaplaşacak ve Kırzioğlu, *Dede Korkut Destanları* mütehassıslarından biri sayılacaktı.

Soyadı Kanunu yürürlüğe girince aile adları verilmeyip **Çelik** soyadı verilmişti. Bu isim, 9 Kasım 1943 tarihli mahkeme kararıyla tashih edildi ve aile, **Kırzioğlu** soyadını aldı. Bir ankete verdiği cevapta: "Soyadım Kırzioğlu'dur. *Kırzioğlu M. Fahrettin* diye soyadımı, düzgün Türkçe'ye göre başta anarak yazarım." demektedir. Bundan sonraki yazılarında imzasını, genellikle **Kırzioğlu M. Fahrettin** şeklinde kullanacaktır.

Muhtelif yayın organlarında görülen *Karsaklı, F. Saltkan, K. Kırzı, Mamaşlı, M. Kuzu, Alp-Urungu, Mollaoğlu, Ilgar Kızıroğlu, M. Şerif Çoruklu* gibi takma adlarla *Kars TTD Araştırma Kolu, Kars TTD Tanıtma Kolu, Doğuş* ve *Kara Amid* imzalı yazılar da Kırzioğlu'na aittir.

Kırzioğlu adı, aileden birinin lâkabından gelmektedir. Hocanın büyük dedelerinden biri olan Değirmenci Şerif Ağanın alnının sağ üst tarafında, doğuştan bir tutam beyaz/kır saç bulunmasından dolayı ona *Kırzı Şerif* derlermiş. Bu sebeple ailenin adı *Kırzılar/Kırzioğulları* olarak anılmaktaymış.

İkinci askerlik

Kırzioğlu, 1943'te ikinci defa silâh altına alınarak Sarıkamış'taki kıtasına gitti. Bu on yedi aylık ikinci askerlik dönemiyle toplam 35 ay askerlik yaptıktan sonra 1944 Kasımında Topçu Teğmeni olarak terhis edildi. Askerliği sırasında kayak sporuna ilgi duydu ve bu sporla meşgul oldu.

İkinci askerlikle fakülte öğrenimi kesintiye uğradıysa da, terhisten sonra tekrar fakülteye dönerek tahsiline devam etti; 1946 Şubatında mezun oldu.

Tarihçi Kırzioğlu ve ilmî çevresi

Üniversite öğrencisiyken araştırmalarını neşretmeye devam eden Kırzioğlu, bu sıralarda *Çınaraltı, Bozkurt, Türk Yurdu, Tanrıdağ, Türk Amacı, Halkbilgisi Haberleri, Tarihten Sesler* ve *Yücel* dergilerinde araştırmalarını neşretti. O bu sıralarda hocası Zeki Velidî Togan'ın fahri asistanı gibiydi. Sevilen ve kendisinden çok şey beklenen müstakbel bir bilim adamı olarak İstanbul'un ünlü aydınları ve bilim muhitine girdi.

Takdir kazanan genç Kırzioğlu, ilim çevrelerinden iltifat görüyordu. Millî Şâir **Mehmet Emin Yurdakul**'un dikkatini çekmiş ve onun sevgisini kazanmıştı. 20 Nisan 1943 tarihinde *Ankara* adlı kitabını imzalayan Yurdakul, imzasının üzerine: "*Millî ülkümüzün meş'alecilerinden Aziz Oğlum Fahrettin'e yadigâr olsun.*" ifadesini yazmıştı.

⁵ 01.01.1938-01.09.1941 tarihleri arasında.

⁶ 23.02.1942-02.04.1942 tarihleri arasında.

İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi müellifi İsmail Hâmi Danişmend, kitabını Kırzioğlu'na armağan ederken iç kapağa şunları kaydetmişti: “Kars’ın kıymetli tarihçisi ve benim aziz dostum Fahreddin Kırzioğlu’na armağan. 8 Teşrinievvel 1947”⁷ Kırzioğlu’nun 1946’da hazırladığı *Câm-i Cem-Âyin’in Mukayeseli Nüshası* için Danişmend tarafından kaleme alınan bir yazı şu ifadelerle başlamaktadır: “Memleketi olan Kars’a ve Şarkî Anadolu Türklüğünün milattan evvelki zamanlara dayanan tarihine ait kıymetli yazılarıyla genç tarihçiler nesli içinde kuvvetli bir şahsiyet olarak belirmeğe başlayan Fahreddin Kırzioğlu’nun himmet ve gayretine medyun olduğumuz bu mukayeseli nüsha, Osmanlı neslini Oğuz boylarına bağlayan ilk eserlerden birini en doğru şekliyle meydana çıkarmaktadır.”

Gerçekten de Kırzioğlu, Cumhuriyet döneminde ilim ve millî kültür alanındaki uyanışta, önemli rolü olan aydınlardan biri olacaktı.

Kırzioğlu’nun evrak-ı perişanı arasındaki mektuplardan onun çok geniş bir dost çevresine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu çevre, zamanın ilim ve sanat âleminde zirvelere çıkmış ünlü kişilerden oluşmaktaydı. İşte onlardan bazıları: *Zeki Velidi Togan, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Şerafettin Erel, Mirza Bala, Orhan Şaik Gökyay, Osman Turan, İsmail Hami Danişmend, Pertev Nailî Boratav, Arif Nihat Asya, Nihal Atsız, Faruk Sümer, Hamit Zübeyir Koşay, Cahit Öztelli, Necati Akder, Rıfki Salim Burçak, M. Halit Bayrı, Necmettin Esin, Tarık Zafer Tunaya, Faruk Kaleli, İbrahim Kafesoğlu, Bekir Kütükoğlu, M. Altay Köymen, Hikmet Dizdaroğlu, Nejat Diyarbakirli, İhsan Hınçer, Fazlıoğlu Cemal Oğuz Öcal* ve çoğu âhirete intikal etmiş daha kimler...

1946 yılında üniversite öğrenimini tamamlayan Kırzioğlu, iki yıl İstanbul’da serbest çalıştı. Bu sırada Hazine-i Evrak’ta ve kütüphanelerde araştırmalar yaptı, hocası Cavid Baysun’la *Tezâkir-i Cevdet*’in ilk 12 tezkiresini, müellif yazmasından kopya ederek neşre hazırladı. Dört tane tarih eserinin metin ve sadeleştirmesini Türkiye Yayınevi’ne verdi.⁸

1944 yılında düzenlenen *Kars Tarihini Yazma Müsabakası* için yazmaya başladığı **Kars Tarihi**’ni 1945 yılı sonunda vilâyete teslim etti.

Kırzioğlu, 1948 yılında Kars Lisesinde öğretmenliğe başladı.⁹ Bu görevi sırasında, 16 Mart 1949 tarihinde, Silifkeli Hacimusaoğullarından Emekli Binbaşı Kâzım Göksel’in kızı ve aynı lisede coğrafya öğretmeni olan Nebahat (Göksel) Hanımla evlendi.

Diyarbakir, Diyarbakir¹⁰

Zamanın siyasî iktidarını etkileyen ünlü bir politikacının yanlış tutumu yüzünden, 1951 yılında Diyarbakir Lisesine tayin edildi.¹¹ Bu şehirde, sosyal ve kültürel faaliyetler yürüten Kırzioğlu, bölgenin tarih, etnoloji, etnografya ve folklorunu araştırdı. Bu araştırma ve incelemelerinin bir kısmını, Diyarbakir’de çıkarmaya başladığı *Kara Amid, Dicle* ve *İç Oğuz* dergileriyle diğer mahallî gazetelerde neşretti. Mahallî basın ve eşrafla yakın ilişkiler kuran Tarih Öğretmeni Kırzioğlu, bu şehirde silinmez izler bıraktı.

Kırzioğlu’nun Diyarbakir’de yaptığı çalışmalar, yine Diyarbakirli bir aydın olan rahmetli Avukat Şevket Beysanoğlu’nun 31 Mart 1963 tarihli bir mektubunda şöyle anlatılmaktadır:

“1939 yılında *Kars Halkevi dergisi Doğuş* ve *İstanbul gazetelerinden Tanin, Vakit, Tasvir ve Hüreses*’teki yazılarıyla tanıdığımız Kırzioğlu’nun, mutlu bir tesadüf eseri olarak 1951 martında Diyarbakir Lisesi Tarih hocalığına tayin edilişi, kendisini yakından tanımamıza vesile oldu. 1957 yılı sonuna kadar *Ziya Gökalp Lisesi* ve arada da *Diyarbakir Öğretmen Okulunda* tarih hocalığı yaparken, *Ziya Gökalp ailesi* ve müzesinin incelenip tanınması; *Türk Milliyetçiler*

⁷ 1967 ve 1973 yıllarında çıkan Artvin ve Siirt yıllıklarındaki tarih bölümleri, Hoca tarafından yazıldığı hâlde, nedense aynı yıllarda çıkan *Kars İl Yıllığı*’nın tarih bölümleri, hayatı boyunca Kars’la ilgili araştırmalara özel bir yer veren Kırzioğlu’na yazdırılmamıştır!

⁸ Bunlardan yalnız *Câm-ı Cem-Âyin*’in sadeleştirmesi 1949’da basıldı.

⁹ 23.3.1948-30.03.1951 tarihleri arasında.

¹⁰ Hoca, bu şehirden bahsederken Diyarbakir değil, hep *Diyarbakir* derdi ve doğrusunun da böyle olduğunu söylerdi.

¹¹ Bu politikacı, “*Arkadaşım Menderes*”in müellifidir.

Derneği ve Diyarbakır Tanıtma Derneğinin kurucu azası olarak çalışmaları, şehrin anıtları, yazıtları ve Lice, Atak, Çermik kasaba ve kaleleriyle bölge folklorunun yakından inceleyici ve araştırmacı olarak Kara Amid dergimizde yayınladığı makaleler, bölgemiz ve millî kültürümüz için çok verimli olmuştur.”

Diyarbakır Ziya Gökalp Lisesi Tarih Öğretmeni olduğu sırada, 17 Eylül 1953 tarihinde Türk Dil Kurumu üyeliğine kabul edildi. Kurumun Türkçe’yle ilgili görüş ve faaliyetini beğenmeyen Kırzioğlu, bu kurumun Genel Sekreteri Agop Dilaçar’ın şikâyetine sebep olacak derecede tartışmalar yaptı.

1953 yılında İstanbul’da basılan **Kars Tarihi**, adlı eseriyle bilim çevrelerinde haklı bir üne erişen Kırzioğlu, bunun ardından **1855 Kars Zaferi**’yle **Edebiyatımızda Kars** adlı kitaplarını yayımladı.

1957 yılında Adapazarı Lisesine nakleden Kırzioğlu, Arifiye Öğretmen Okulunda Tarih öğretmenliği yaptı.¹²

Millî Eğitim Bakanlığı-Ankara

1961 yılında Ankara’da Millî Eğitim Bakanlığı Öğretmeni İşbaşında Yetiştirme Bürosunda Şube Müdürlüğüne getirildi. DPT’de Sosyal İşler Dairesinde ve Devlet Bakanlığı Özel İstatistikî Bilgiler Grubunda Tarih Araştırmaları Uzmanı olarak çalıştı. Bu arada Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü’nün isteği üzerine *Dış Türkler Üzerine Türkiye’deki Bibliyografya*’yı hazırladı.

Seksen üç yaşında olan babası Mehmet Derviş Efendi, 9 Nisan 1964 tarihinde Kars’ta vefat etti. Aynı yıl, Necip Fazıl tarafından **Kanlı Sarık** adlı tiyatro eseri yazıldı. 1064-Selçuklu Fethinin 900. Yıldönümünde, Kars tarihini sahneye koyma amacıyla Kars Belediyesi tarafından desteklenen bu eserin konusu ve malzemesi, yazara Kırzioğlu tarafından verilmişti. Bu tiyatro eserindeki *Kuzucu Mehmet* de Hocanın babasıdır.¹³

1966’da Millî Eğitim Bakanlığı Arşiv Dairesi’nde Şube Müdürü ve aynı zamanda Türk Ansiklopedisi’nde uzman olarak çalıştı. Bu ansiklopediye birçok makale yazdı.

Üniversite Hocası

Kırzioğlu, Ankara’daki memuriyeti sırasında bir yandan da Ankara Üniversitesi DTCF’de Akdes Nimet Kurat yönetiminde doktora çalışmasını yürüttü. **Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi** konulu tezini *pekiyi* dereceyle veren Kırzioğlu, 11 Mayıs 1967’da Tarih Doktoru oldu.¹⁴

Dr. Kırzioğlu, 1 Kasım 1967 tarihinde Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde Öğretim Görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1972-1973 tarihlerinde bir süre Fransa’da kaldı. 18 Kasım 1975 tarihinde, **Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar** adlı teziyle *Orta Çağ Tarihi Doçenti* oldu.¹⁵ Uzun yıllar bu fakültenin Tarih Bölümü Başkanlığını yürüttü. 1980 Kasımından itibaren altı ay Lefkoşa’da kalıp Kıbrıs’taki Türk-İslâm kitabelerini inceledi. Bu arada Lefkoşa Özel Türk Üniversitesinde İnkılâp Tarihi Dersleri verdi.

Kırzioğlu, 1982 yılında tamamladığı **Anı Şehri Tarihi** adlı çalışmasıyla *Orta Çağ Tarihi Profesörü* unvanını aldı. Kadrosuzluktan dolayı iki yıl Dışişleri Bakanlığı Araştırma Dairesinde arşiv uzmanı olarak çalıştıktan sonra Ankara Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü Öğretim Üyeliğine geçti.

¹² 02.12.1957-28.06.1961 tarihleri arasında.

¹³ Hoca, “Orta mektepten sınıf arkadaşım” dediği zamanın Belediye Başkanı rahmetli Arif Taşçı’nın maddî desteğini temin ederek Prof. Osman Turan’ın tavassutuyla Necip Fazıl’la görüşmüş, eserin tarihî ve edebî malzemesini ona vermiştir.

¹⁴ Bu çalışması önce Atatürk Üniversitesi sonra da Türk Tarih Kurumu tarafından neşredildi.

¹⁵ Bu çalışma da TTK tarafından neşredildi.

Prof. Dr. Kırzioğlu, 16 Mayıs 1985 tarihinde buradan emekliye ayrıldı. 1 Ocak 1986-31 Aralık 1986 tarihleri arasında sözleşmeli ve Ekim 1987-31 Mayıs 1990 tarihleri arasında da ücretli öğretim elemanı olarak aynı fakültede görev yaptı.

Emekli olduktan sonra da çok önemli eserler hazırladı. Bunlardan bilhassa *Kâzım Karabekir* (1991), *Bütünüyle Erzurum Kongresi* (1993) ve *Tarihçe-i (Gazavât-ı) Dağıstan* (2000) gibi prestij çalışmaları zikretmeliyiz.

Cemiyetçi Kırzioğlu

Çok verimli ve faal bir bilim adamı olan Kırzioğlu, sosyal hayatta birçok dernek ve kurulun kurucusu, yöneticisi veya üyesi olarak görev yapmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: *Kars Turizm ve Tanıtma Derneği*, *Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsü*, *Türk Folklor Derneği*, *Türk Ocağı*, *Türk Dil Kurumu*, *Diyarbakır Milliyetçiler Derneği*, *Diyarbakır Turizm ve Tanıtma Derneği*, *Türk Etnografya ve Folklor Derneği*, *Ankara Halkevi*, *Fakülte Mezunu Öğretmenler Sendikası*, *Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu*, *Türk Tarih Kurumu*, *Muallimler Birliği*, *Malazgirt Fetih Abidesini Yaptırma Derneği*, *İstanbul-Kars Lisesinden Yetişenler Cemiyeti*, *Selçuklu Fethini Kutlama Komitesi*, *Türkiye-Azerbaycan Dostluk Derneği*...

Bunlardan Türk Tarih Kurumu'nun, Kırzioğlu'nun hayatında ayrı bir yeri vardır. Zira o, bu kurumun aslı üyesiydi. Hoca, TTK'nın Brosset'den tercüme edilen *Gürcistan Tarihi* adlı basıma hazır kitabı, yaklaşık elli sene bekletmesine bir anlam veremiyor ve üzülüyordu. Nihayet bu kitap 2003 yılı sonuna doğru çıktı. Fakat Hoca artık eski güç ve hafızasına sahip değildi. Birkaç sayfasını okuduktan sonra bu kitabı bir kenara bıraktı. İnanıyoruz ki, kitap bu hâliyle birkaç sene önce eline geçseydi tercümedeki izaha muhtaç birçok noktayı aydınlatacak ve basıma hazırlanma şekil ve metodunu da eleştirecekti. Ne gariptir ki, baskıya hazırlayan profesör, yazdığı sunuşta, kitabın macerasını hikâye ederken, "*Türk Tarih Kurumu Aslı Üyelerinden Prof. Dr. Fahreddin Kırzioğlu'nun ısrarlı teklifleri sonucunda Yürütme Kurulunun 7.6.2000 tarihli kararıyla Gürcistan Tarihi'nin çevirisinin yayına hazırlanması görevi tarafıma verilmiştir.*" ifadelerini kullanmaktan kendini alamamıştır.

Hoca, *Şerefname*'nin de Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanacağını söylemişti. Bu eser de hâlâ yayımlanmamıştır.

Kırzioğlu'nun, rahmetli eşi Nebahat Hanımdan üç oğlu vardır. Bunların en büyüğü olan Mehmet Ilgar (*Kars, 1950*), Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Bölümünde profesördür. Ortaanca oğlu Dede Korkut (*Kars, 1951*), Ankara Tarım İl Müdürlüğünde ziraat mühendisi ve küçük oğlu Seyfettin Kürşad (*Diyarbakır, 1956*) bir kurumda mütercim olarak çalışmaktadır.

Şeker hastalığından mustarip olan Nebahat Hanım, 4 Mart 1986 tarihinde vefat etti.

Sihhatine çok dikkat eden Hoca, sakın ve huzurlu bir tabiata sahipti. Sigara dahil hiçbir kötü alışkanlığı yoktu. Alkol kullanmayan Kırzioğlu, şairler sarhoş olur diye, hece ve aruz veznini çok iyi bildiği hâlde, dedesine söz vermiş, şiir yazmamıştır.

Bilgin Kırzioğlu

Prof. Kırzioğlu'nun, Türk bilim hayatının çok önemli şahsiyetlerinden biri olarak Türkolojinin her sahasında üstat olduğu, ilim çevreleri tarafından kabul edilmiştir. O, bu sahalarda çalışan akademisyenlere rehber olmuştur.

Dil, tarih, edebiyat, folklor, etnografya ve etnoloji sahalarda çalışanlar, ona müracaat etmektedirler. Türkolojinin en hassas dallarında, kimsenin cesaret edip ele alamadığı birçok konu, onun gayretiyle aydınlanmıştır. Söz konusu sahalarda yazılmış yabancı eserleri, cebinden para harcayarak tercüme ettirmiş ve bunlardan yararlanmıştır. Bu hususu bilmeyen bazı muarızları, onun kullandığı bu tür kuvvetli kaynakları bilmemekte, gıyabında iftira ve dedikodudan kendilerini alamamaktadırlar.

Bugün bütün dünyada görülen etnik-mikro milliyetçilik belâsı ne yazık ki ülkemizde de görülmektedir. Bu tür konular üzerinde yerli bilim adamlarımız zamanında ilmî çalışmalar yapmış olsalardı birçok üzücü ve millî vicdanı sızlatan olayları yaşamayacaktık. Bunu çok önceden gören Kırzioğlu, bu sahalarda da araştırmalar yapmış; Türklüğün Oğuz ve Kıpçak ana kollarından başka

Kürt, Laz, Hemşin, Tahtacı, Alevi Türkmen, Manav, Terekeme/Karapapak, Gürcü ve Malakanlarla ilgili ciddi çalışmalar ortaya koymuştur. Üniversitelerimiz hâlâ bu önemli sahaların uzağındadır.

Kırzioğlu, *divanî* ve *siyakat* dahil eski yazıları rahatlıkla okumaktaydı. Onun kitaplarını karıştıranlar, dipnotlardaki kaynaklara bakınca bu uzmanlığını fark ederler.

Genel tarih bahisleri yanında bölge tarihçiliğine de ayrı bir önem atfeden Kırzioğlu, bu sahada âdata çığır açmıştır. Başta kendi memleketi *Kars* ve çevresi olmak üzere, *Artvin, Ahıska, Erzurum, Rize, Trabzon, Bayburt, Gümüşhane, Ağrı, Van, Bitlis, Siirt, Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Malatya* ve *Adıyaman* illerimizle ilgili çalışmalar yapmıştır. Hoca, bu şehirlerle ilgili olarak ya etraflı araştırmalar yapmış, yayımlamış, yahut da mahallinde konferanslar vermiştir. Mahallî basın üzerinde yapılacak araştırmalar, Hocanın bu faaliyetini açıkça ortaya koyar. Buralardan yetişen genç tarihçiler, onun açtığı yolda ilerlemişlerdir. Hocanın arşivinde, bunlarla ilgili birçok mektuba rastladık.

Kendisine 30 Kasım 1965 tarihinde Malatya'dan bir mektup yazan Celâl Yalvaç, *Kars Tarihi*'nin kendisi için iyi örnek olduğunu belirtmiş ve okuyamadığı kitabelerin fotoğraflarını Hocaya göndererek yardım istemiştir. Hoca, Yalvaç'ın bu mektubuna 2 Aralıkta cevap yazmış ve Malatya tarihiyle ilgili geniş bir bibliyografya ile birlikte göndermiştir. Bu mektuptaki şu ifadeler, onun bölge tarihçiliği hakkındaki görüşlerini yansıtmaları bakımından önemlidir:

“Mektubunuz, bir Anadolu bölge tarihçisiyle beni tanıştırdığı için, dün akşamdan beri çok mutluym. Malûm, bizde şehir ve iller tarihi incelenip yazılmadan, geniş bir yurt ve millet tarihi yazılamaz. Bu bakımdan Doğu Anadolu'muzdan Urfa, Diyarbakır, Siirt, Harput, Erzincan, Erzurum, Kars ili tarihlerinden sonra Malatya tarihinin de sizin kaleminizden çıkmış olarak Millî Kütüphanemize mal edilmesi, büyük bir saadet ve kazanç olacaktır. Çözemediğiniz kitabelerin fotoğrafisini lütfederseniz, burada halleder size takdim edebilirim.”

Halkiyatçı Kırzioğlu

Kırzioğlu, bir tarih bilgini olduğu gibi aynı zamanda üstat bir halkiyatçıdır. Tertip edilen âşık bayramı ve halk oyunları yarışmasında birçok defa jüri üyeliği yapmıştır. O, genç yaşında başladığı halkiyat derlemeleri ve tevazuuyla halk şâirlerinin de büyük sevgi ve saygısını kazanmıştır. Birçok âşık, onun için övücü manzumeler yazmıştır. Kendisine gelen mektuplar arasındaki âşık mektupları dikkat çekmektedir.

Kırzioğlu, başta *Türk Folklor Araştırmaları* dergisi olmak üzere bu sahada çıkan yayın organlarının vazgeçemediği bir halkiyatçıydı. Onun bu yönünü öne çıkaran ilk biyografisi, Ali Rıza Önder tarafından kaleme alınan yazıdır.¹⁶

Kırzioğlu, önceleri Valilikler ve Halk Eğitim Merkezlerinin davetiyle, son yıllarda da Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun programlarıyla Anadolu şehirlerinde birçok konferans vermiştir. Bu konferanslar, büyük kalabalıklar tarafından dinlenmiş ve mahallî basında yer almıştır.

Kırzioğlu, yurt dışındaki Türkoloji çevrelerinde de bilinen ve çalışmaları merakla takip edilen bir bilim adamıdır. O, çalışmalarından dolayı birçok defa çeşitli ödüllerle taltif edilmiştir. Bunların Hocayı sevindirdiğini biliyoruz. Yalnız 1998 yılında Milletlerarası Dede Korkut Kollokyumu'nda Bakü Devlet Üniversitesi tarafından verilen **Dede Korkut Adına Hamid Araslı Plaketi**'nin ayrı bir yeri olduğu muhakkak...

Uzun seneler görev yaptığı üniversite onun için bir armağan çıkaramamıştı! Bu, vefasızlığı Hocanın yakın çevresi hissediyor fakat elinden bir şey gelmiyordu. Bütün akademik basamakları, Hocanın yazılarını araklayarak yapanlar da böyle bir vefa borcundan haberdar görünmüyorlardı. Bu satırların yazarı, Kültür Bakanlığının her yıl bir kişiye verdiği Yüksek Hizmet Ödülü'nün 2004 yılında Kırzioğlu'na verilmesini çok arzu ediyordu. Hoca, ömrünün son senelerini yaşarken 2003 yılı sonlarında bazı Kars ve Ardahan milletvekillerini ziyaret ettim. Olumsuz bir şey söylemediler, fakat bu tür konuların onların gündeminde yer bulamadığı anlaşıldı. Halbuki bu ödüle Hocanın değil, Türk toplumunun ihtiyacı vardı...

¹⁶ Ali Rıza Önder, *Folklorcularımız: Mehmet Fahrettin Kırzioğlu*, TFA, S. 185, Aralık 1964.

Üstat Kırzioğlu

Kırzioğlu, kendi hocalarının ve meslektaşlarının takdir ve sevgisini kazanmış, birçok bilim adamı için de, bilgisine başvurulması gereken üstat olmuştur. Bunlardan birkaçına örnek vermek istiyoruz.

Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinin ünlü Halkiyatçısı **P. Nailî Boratav**'ın, henüz üniversitede öğrenci olan Kırzioğlu'na yazdığı birçok mektuptan birisi şu satırlarla başlamaktadır:

“Aziz Kardeşim Fahreddin,

Birçok ma'lumatla dolu ve istediğim şeylere cevaplarla yüklü mektubunu aldım. Arkadaşlığının kıymetini takdir ettiğim için her mektubun benim için büyük bir sevinç mevzuu oluyor. Eksik olma kardeşim.”

Boratav'ın Doğu Anadolu'da yaptığı folklor ve halk edebiyatı derlemelerinin hatırı sayılır çaptaki büyük bir kısmı Kırzioğlu'na aittir.¹⁷

19 Mayıs 1951 tarihinde Mersin'den mektup gönderen Halkiyatçı **Cahit Öztelli**, Hocanın Diyarbakır'a nakledilmesinden dolayı duyduğu üzüntüyü belirterek bazı bahislerle ilgili fikir sormakta ve incelemekte olduğu cönklerden birinde okuyamadığı kelimelerin çözümü konusunda yardım istemektedir. Öztelli, daha sonra yazdığı mektubunda, yardımı için Kırzioğlu'na teşekkür etmektedir. Yine bu gibi konularda Kırzioğlu'nun bilgisine başvurduğu anlaşılan halkiyatçılardan biri de **Hikmet Dizdaroğlu**'dur.

Kırzioğlu'nun, şahsiyetine, fikirlerine ve ilmine hayran olduğu kişilerin başında Hocası **Zeki Velidî Togan** gelmektedir.¹⁸ Togan da onu bir öğrenci olmaktan çok bir dost olarak görmüştür. Onun Kırzioğlu'na yazdığı birçok mektup elimizdedir.¹⁹ Togan'ın mektuplarından biri 3.4.1965 tarihini taşımaktadır:

Azizim Fahreddin,

Büyük geçmiş olsun. Orhan Şaik'in Dede Korkut konferansına gelebilecek kadar iyilemişsin. Makaleyi elbette yazıp vereceğim. Fakat son zamanlarda üzerime yükletilen fazla meşgale yüzünden bu makaleyi ancak pek kısa yazabileceğim.

Çocuklarımızdan güzel haberler geliyor. Fakat Nazmiye'nin başağrısı bütünüyle geçmiyor.

Ankara'ya gelmek için bir vesile çıkmadı.

Halbuki oradaki dostlarımla konuşacak o kadar mevzular var ki...

Ben 45 Sayılı Harp Tarihi hakkında Atsız'a telefon etmiştim. Belki cevaplandırmıştır.

Timur tarihlerinde maruf Mingöl'den başka bir yerde Kars yaylasıyla ilgili bir Mingöl zikrediliyor. Bu neresi olabilir? Senin haritalarında böyle bir isim görmüyorum.

Hanımefendiye ve çocuklara selâmlar, benden ve Nazmiye'den. Hürmetle.

Ahmed Zeki Velidî Togan

Tarihten Sesler dergisinin neşriyat müdürü tarafından 10 Eylül 1943'te yazılmış olan bir mektuptaki şu ifadeler de Hocanın dost çevresi hakkında bir fikir vermektedir:

Sevgili Kardeşim,

¹⁷ AÜ-DTCF Dergisi, S. 1, 1942 ve c. IV, S. 1, 1945.

¹⁸ Prof. Kırzioğlu, 1978 yılında Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Tarih Bölümü Başkanı olduğu sırada, fakültenin çıkarmakta olduğu Araştırma Dergisi'nin bir sayısının *A. Zeki Velidî Togan Özel Sayısı* olarak çıkması için gayret göstermiş, bilim adamlarının yazılarını toplamıştı. Bu dergi ancak 1985 yılında basılabiliştir. Akademik hayatının on altı yılını verdiği bu üniversitenin Kırzioğlu'na da vefa gösterdiği söylenemez.

¹⁹ Kısmet olursa ileride Kırzioğlu'na Mektuplar unvanlı bir çalışma yapmayı düşünmekteyiz.

Uzun müddet mektubunu bekledim. Fakat herhâlde askerlik dolayısıyla olacak yazamadın. Bugün seni aramak artık farz oldu. Nasılsın? Herhâlde büyük tevazuunla yine herkese kendini sevdirmiş olacaksın. Bundan eminim.

.... Şimdilik hasretle gözlerinden öperim canım kardeşim. Acele cevap beklerim.

Kardeşin

Tarık Zafer Tunaya

Faruk Sümer tarafından yazılan bir mektubun bazı satırları da şöyledir:

“Muhterem Kardeşim Fahreddin Bey,

Diyarbakır Müzesindeki koyun ve keçi heykelleri üzerindeki kitabelerin mahiyeti nedir? Bu mektubu, bu hususlarda beni tenvir etmek lutfunda bulunmanız için yazmış bulunuyorum. Sizin yardımınız sayesinde, bu mühim mesele halledilecektir.”

denilmektedir. Sümer’in bu mektubuna Kırzioğlu, 25 Şubat 1955 tarihinde cevap yazmıştır. Bu cevabı alan Sümer, 21 Mayıs 1955 tarihli uzun mektubuna şu satırlarla başlamaktadır:

“Muhterem Kardeşim Fahreddin Beg, kıymetli bilgilerle dolu olan mektubunuza teşekkür edebilmek için ancak şimdi vakit bulabildim. Çünkü doçentlik imtihanına çalışıyordum...”

Prof. Kırzioğlu, bazı muarızlarının zannettiği gibi içe dönük bir insan değildir. Aksine bilim dünyasına, insanlara ve çevreye açıktır. Kendisinden yardım isteyen herkese, ne kadar mümkünse o kadar faydalı olabilen bir bilim adamıdır.

Hocanın yakın dostlarından olan Nihal Atsız’ın 18 Teşrinisani 1939 tarihinde Kars’ta bulunan Kırzioğlu’na yazdığı mektuplardan biri şöyledir:²⁰

Kardeşim Fahreddin Beğ,

Mektubunuzu ve Doğuş’ları aldım. Doğuş’ları, birçok Halkevleri dergilerinden daha özlü buldum. Bilhassa yazılardan çoğunun mahallî tetkiklere hasredilmiş olması, bence mecmuanızın kuvvetini teşkil eden sebeplerden biridir. Sizin yazılarınız bilhassa bu mevzular üzerinde olduğu için sizi tebrik ederim. Hatta kabilsen başka her yazıyı kaldırıp yalnız Kars ve çevresine ait yazılar koysanız daha iyi olur zannederim. Birde mecmuanız(da) Hatunoğlu soyadlı bir yazıcınız var. İstanbul’daki talebelerden de 3-4 tane Hatunoğlu biliyorum. Bunlar acaba aynı aile midir? Menşe’leri neresidir? Bu ailenin eski bir aristokrat aile olması ihtimali vardır. Bu hususta bir şey biliyorsanız lütfen bana bildirin.

Doğuş’un birinci sayısında (42 numroluda) var. Başyazıda bunun üçüncü çıkış olduğunu söylüyor. Doğuş’un eski sayıları da bu olgunlukta mı idiler? Eğer bu olgunlukta idilerse ve daha ucuza tedariki kabilsen onlardan da bir takım almak isterim.

Size yakınlarda kendi eserlerimden göndereceğim. Lütfen bunu siz de bana hatırlatın. Çünkü bugünlerde çok meşgulüm. Evimiz de karmakarışık. Selâmlarımı yollar, muvaffakiyetler dilerim kardeşim.

Atsız

Muarızları

Her ünlü kişi gibi Prof. Kırzioğlu’nun da muarızları olmuştur. Ama bunlar, hiçbir ilmî mahfilde karşısına çıkamamış, eserlerini eleştirememiş ve şurada burada konuşmaktan ileri gidememişlerdir. Kırzioğlu’nun yurt dışındaki muarızlarıyla görüşmelerinin ve mektuplaşmalarının bir kısmına biz de muttali folduk. Bu ilişkilerde bazı Ermeni tarihçilerin hazımsız ve saldırgan ifadelerini bir kenara

²⁰ Hocanın, bu mektuba 20 Ocak 1954 tarihinde cevap yazdığı anlaşılmaktadır.

birakırsak, genelde Hocanın itibar ve saygı gördüğünü belirtmek gerekir. Türkiye’den toprak koparmaya yönelik tezleri savunan bazı Ermeni ve Gürcü tarihçilerinin Hocayla ilgili önyargıları mazur görülebilir! Peki içeridekilere ne demeli! Şunu ifade etmeliyiz ki, içerideki muarızlarının bazıları, tarafımızdan yakından tanınmaktadır. Türk bilim hayatına hiçbir katkısı olmayan bu bedbahtlar, birtakım unvanlara sığınarak haksız şöhretle ikbal mevkilerini işgal etmekte, milletimizin zamanını ve imkânlarını boşa harcamaktadırlar.

Bunlardan birisi, 1997 yılında Ankara’da Millî Kütüphanede yapılan **Âşık Şenlik Sempozyumu**’nda, Şenlik’in mensup olduğu *Terekeme* uruğu hakkındaki tebliğ sunarken, “*Âlim Hocamız Prof. Kırcıoğlu’nun dediği gibi...*” diye başlayıp ipin ucunu kaçırdıca bu palavraya dayanamayan Hoca, yerinden kalkıp sahneye çıktı, mikrofonu aldı: “*Bu genç doçent arkadaşımız, kaynak gösterdiği benim kitaplarımı ya okumamış, ya da okuduğunu anlamamıştır!*” dedi. Sonra orada bulunan Kültür Bakanına seslenerek, “*Sayın Bakan, bu tebliğin ilmî bir kıymeti yoktur, basılmamalıdır!*” uyarısında bulundu. Tabii ki söz konusu tebliğ *Âşık Şenlik Sempozyumu Tebliğleri* arasında çıkmadı.²¹ O şahıs daha sonra üniversite profesörü oldu ve müthiş bir Kırcıoğlu düşmanı kesildi. Kendisini “Türkolog” olarak takdim eden fakat Türkolojinin hiçbir sahasında yeterli bilgiye sahip olmayan bu zayıf karakterli arkadaş uyararak için *Kırcıoğlu’na Saygı* başlıklı bir yazı yayımlayıp o ve onun gibileri ahlâkî bir çizgiye davet ettik.²² Söz konusu yazının üzerinden yıllar geçtiği hâlde bu şahsın, unvanını taşıdığı sahada kayda değer bir çalışma yapmadığı gibi dedikodudan da vazgeçmediği görülmektedir. Bu gibi meseleler, Türk üniversitelerinin akademik alandaki problemlerinden biri sayılabilir.

Kırcıoğlu, bir insanın ömrüne sığmayacak çaptaki araştırmalarında ilmî tenkide her zaman ihtiyaç olduğuna inanmış ve kendi tezlerinin de ilmî platformlarda tartışılmasını arzu etmiştir. Ne yazık ki, onun araştırmalarını anlayıp değerlendirmede aciz kalan bazı kişiler, içerideki şer çevreleri ve Ermenilerle aynı safta yer aldıklarını anlayamamışlardır. Bu muarızlar onunla doğrudan mücadeleye de girememişlerdir. Çünkü onlar, Kırcıoğlu karşısında söz söyleyebilecek birikime sahip değillerdir.

Kırcıoğlu’nun en karakteristik özelliklerinden biri, onun mücadelecî yönüdür. Bilhassa millî konularda öne çıkan bu tavır, kültürel değerleri, karanlık emellerine alet edenlerle etnik fitneyi körükleyenler üzerinde büyük tesir icra etmiştir. O, yıkıcı, bölücü ve ifsat edici faaliyete kayıtsız kalmamış, zamanında gereken cevabı vermekten çekinmemiştir. Birçok basın yayın organında onun bu tür yazıları görülebilir.

Kırcıoğlu ve halk şairleri

Bir tarihçi olan Kırcıoğlu, o derecede de halk edebiyatı otoritesidir. Başta *Çıldırılı Şenlik* ve *Posoflu Zülâli*, *Müdamî* olmak üzere *Yusufelili Huzurî*, *Kağızmanlı Hıfzî*, *Cemal Hoca*, *Bardızlı Nihanî* ve daha birçok âşık, onun çalışmalarıyla edebiyatımıza mal olmuştur. Erzurum, Kars, Artvin, Ardahan, Ahıska ve Azerbaycan sahasında yetişen bilcümle âşıklar, onun derleme defterlerindedir.

O, daha gençliğindeyken birçok halk şairinin sevgisini ve saygısını kazanmıştı. Zira pek çok şöhretli halk şairimiz, Hocanın gayretiyle cemiyet ve edebiyat hayatımızda yer alabilmiştir. Onların Hoca için yazdığı birçok şiir var. Hanaklı Mahzunî’nin 1936 yılında **Posof**’ta Tahsil Müfettişi olarak bulunan Kırcıoğlu için yazmış olduğu manzume şöyledir:

*Duğur’da şerefli Müfettiş Beğ’im,
Pek hürmetli kemâletin söylenür.
Aşk ehlerinden pek hoşlanur dediler,
Her mecliste şerâfetin söylenür*

*Levha böyle yazmış Kadir-i Kayyum,
Ömrün uzun olsun, hükmünüz dâim,
Adli adâletli, gönlü mülâyim,
Mazlumlara şefâatin söylenür.*

²¹ Bu arkadaş, barındığı üniversitenin Web sayfasındaki birkaç maddeden oluşan yayınları arasında nedense bunu da göstermektedir!

²² Yunus Zeyrek, Kırcıoğlu’na Saygı, *Türk Yurdu*, S. 156, Ağustos 2000

*Dünya çarhı felek, her gün dolanur,
Kemâlet sahibi, eylügün bulur,
Yigidin dünyada bir şânu kalur,
Duydum senin hep hürmetin söylenür.*

*Yohsuli gözlemek mürüvvet kânı ,
Günden güne artsın şöhretin şanın,
Ardahan şehrine erişti ünün,
Meclislerde mürüvvetin söylenür.*

*Aşk ehli olanlar hep senden râzi,
Mazlûmlar duâcı eyler niyâzi,
Bu medhimi dinle, unutma bizi,
Lütfü ihsan Ehli Zâtın söylenür.*

*Derdim pinhan kaldı böyle sinemde,
Ver kütüphaneye âşikâr eyle,
Bu hususda lütfü kerem, affeyle,
Lütfü ihsan dürlü metin söylenür.*

***Mahzûn** pir çağımda dersimi açtım,
Erenlerin meclisine ulaştım,
Bahar seli gibi her yana taştım,
Çâr köşede adâletin söylenür.*

Çağdaş şairlerden Coşkun Ertepinar da 28 Ekim 1980 yılında yazıp kendisine gönderdiği şiir şöyledir:

Kırzioğlu Fahrettin

*Kırzioğlu Fahrettin
Kars'tan gelir, Kars'tan.
İnancı bütün, sevgisi bütün,
Kars, olmuş dilinde destan.*

*Kırzioğlu Fahrettin
Kars, der, oynamaz sınır taşı.
Yüreğinde ne duyarsın, söyler misin,
Bizim Kars'a karşı?*

*Kırzioğlu Fahrettin sencileyin
Birlik sevgisinde yoğurmak değil mi işi
Ressamın, düşünürün, şairin
Edirne'yi, Mardin'i, Kars'ı, Maraş'ı?*

*Kırzioğlu Fahrettin,
Kutlusun, su serpersin gönlümüze Aras'tan.
Sesin derinliklerinden gelir tarihin,
İçimizde kaleler kurarsın hep Kars'tan...*

Bir hatıra

2003 yılı mart ayında evimizi teşrif ettiği bir akşam sohbetinde her zamanki gibi neş'eliydi. Aras nehrinin geçtiği diğer yerlerde sığ olduğu hâlde Kağızman'da derin olmasını anlatan şu maniyi makamla söyledi:

*Araz Araz han Araz,
Bingöl'den kalkan Araz,
Âleme yolun oldu,
Bize eyledin garaz.*

Bu maniden çok hoşlandığımızı görünce bir mani daha söyledi:

*Ağ deve düzde kaldı,
Yükü Tebriz'de kaldı,
Oğlanı derd aparır,
Dermanı kızda kaldı.*

Hoca, bir ilim deryası ve canlı tarihti. Anlattığı her şey zevkle dinlenirdi. Bunların birçoğu, hiç kimseden duyamayacağınız kadar özel ve önemli bilgiler olurdu. Anlattıklarının hepsini not edemedik. Not edebildiklerimizden bazılarını bu yazıda değerlendirdik.

Hocamızın, çocukluğunda baba dostu bir ihtiyardan dinlediği fıkra şöyledir:

Nasreddin Hocanın birkaç senedir göremediği bir şâir arkadaşı varmış. Bir gün onu ziyarete gitmiş. Bakmış ki kandiller yanmakta, arkadaşı da bir şeyler yazmaktadır. Hoca sormuş:

-Nasılsın?

-Sorma Hoca! Geçen hafta garip bir şey gördüm. Bir hatun, yaylı ile gidiyordu. Çocuğu vardı. Yüzünde renkten eser olmayan bu hastalıklı çocuk, ipeklere bürünmüştü. Fakir çocuklarının ise yanakları kırmızı ve ayakları yalın... Buna bir şeyler yazmak istiyorum fakat imlâya getiremiyorum!

Hoca:

-Bunda ne var ki, demiş ve şu manzum parçayı söylemiş:

*Gidi dünya eğri büğrü dönerest,
Dostun koyup düşmanını öğereest,
Lâle sümbül gömlek bulmaz giymeye,
Acı soğan kat kat gömlek giyerest!*

Şair kalkıp Hocanın elini öpmüş, "Sen benim ustamsın." demiş.

Üniversiteler, ilgili bakanlık ve kuruluşlar, hiçbir komplekse kapılmadan Kırzioğlu'nu yeniden okumalı, değerlendirmelidirler. Onun bir insan ömrünü azami derecede zorlayacak sayıdaki gazete ve dergi yazılarını tasnif etmeli, bir araya getirmeli ve genç akademisyenlerin yararlanması sağlanmalıdır. Zira artık bir Kırzioğlu yok. Onun yazdıkları ise Türkolojinin her sahasına ışık tutan titiz araştırma yazılarıdır. Bu çalışmalara çok ihtiyacımız var.²³

Uzun yıllar boyunca kendisinden çok şey öğrendiğim, yeri hiçbir zaman doldurulamayacak aziz Hocamızı, hep anacağız ve arayacağız. Nur içinde yatsın.

²³ **Tarafımızdan hazırlanan Kırzioğlu Bibliyografyası için Türk Kültürü (Sayı: 480/2003) ve Türk Dünyası Araştırmaları (Sayı:143/2003) dergilerine bakılmalıdır.**

SARI GELİN TÜRKÜSÜ ve EFSANESİ

1. Giriş

Eski bir türkü, son günlerde yeniden sık çalınır ve dinlenir oldu.

2001 yılı, çok eski bir türkümüzün, *Sarı Gelin*'in, amatör bir yazar elinden çıkan roman ve bu romanın sinemaya uyarlanmasıyla elimizden/dilimizden çıkarılmaya çalışıldığı bir tarih oldu.

Günlük bir gazetede çıkan yazıdan, türkü hakkında çeşitli iddiaların ortalıkta dolaştığını öğrendik.²⁴ Önce bu iddialara bakalım:

Azerbaycanlılar, bu türkünün Azerî türküsü olduğunu ifade ediyorlar. Azerbaycan Büyükelçisi, “Ermenicede sarı ve gelin kelimeleri yok. Bizde iki üç yüz yıldan beri söyleniyor. Milletvekili Yılmaz Karakoyunlu, bu türküyü Ermenilere mal etti!” diye dert yanıyor.

Türkü tartışmasına katılan bir Erzurumlu: “*Sarı Gelin, Ermeni kızıdır. Türkü, bir dadaşın bu kıza olan aşkının nağmeleridir.*” diyerek, türkünün hikâyesini Kurtuluş Savaşı yıllarına dayandırıyor. Bir Erzurumlu da, “*Bu türkü, dadaş türküsüdür.*” diyor.

Başka bir Erzurumlu, türkünün, bir filme meze yapıldığını, güftesinin çarpıtıldığını belirterek öfkesini dile getiriyor.

Milletvekili olan bir vatandaşımız, yazdığı romandan bahsederken, “*Ermeniden beter Ermeni*” üslûbuyla devletimizin Ermenilere haksızlık yaptığı noktasında duruyor. Bu hususu kitabın merkezi hâline getiriyor. **Sarı Gelin** türküsünü de, Erzurumlunun dediği gibi “*meze*” yapıyor! Milletvekilinin ifadelerinde şunlar da var: “*Sarı gyalin anbele pare pare... Ermenice sarı, dağlı demekmiş. Dağlı gelin yani. Ermenilerin Erzurum'dan ayrılırken Sarı Gelin'in müziğini götürmelerinden daha doğal ne olabilir ki?*”

Bir başka yazar söze karışıyor: “*Ulusal aidiyet tartışmasını abes buldum doğrusu. Müziğin vatani olur mu? Sarı Gelin, kime ait olursa olsun, güzel bir türkü.*” diyor.

Müziğin vatani olur veya olmaz; ama siz gidip onun bunun dillerde dolaşan şarkısına, benim dersiniz gülerler! Çok eski bir musıkı tarihi olan milletin, kalkıp Ermeni'den türkü devşirmesi mümkün mü? Ama yüz yıllarca tebamız olmuş Ermenilerin bizden çok şey aldıklarını söyleyebiliriz. Bunun tersi de olabilir. Yani hakim halk, tebadan da alabilir. Türkçedeki kelimelerin kökenine bakarsanız görürsünüz. Bunlar olağan şeyler ama yüz yıllardan beri söylene gelmiş bir türkü söz konusu olursa, burada söyleyeceklerimiz vardır.

Başka bir gazetede çıkan habere de göz atalım: “*Yavuz Bingöl ve Yeşim Salkım, Sarı Gelin'in sinema uyarlamasında Ermeni düşmanlığına karşı bayrak açacak.*” deniliyor. Bu filmde, türkücü Yavuz Bingöl, Ermeni kızı rolündeki Yeşim Salkım'a âşık Türk subayını canlandıracakmış.²⁵

Yılın sonuna doğru, tartışmalar biraz dinmişti ki, sayın milletvekili birden bakan oluverdi! Bu filmi, kendisine bağlı bulunan devlet kurumu TRT'nin TV'sinde oynattırdı. Bu defa yeni tartışmalar başladı. Yazdıklarını savunurken daha büyük hatalar yaptı. Bunlar bizim konumuzun dışında olmakla, sadece türkümüzün hikâyesini ortaya koymaya çalışacağız.

1. Biraz tarih

Kıpçakların bir adı da *Kuman*'dır. Bunlara Ruslar *Polovets*, Ermeniler *Xartes*, Almanlar *Falben* derlerdi ki, bu kelimelerin hepsi *sarışın* anlamına gelmektedir.²⁶ Kumanlarla temasa gelen üç kavim, Ruslar, Almanlar ve Ermeniler, Kumanları sadece “*sarışınlar*” diye isimlendirmişlerdir.²⁷

Kıpçakların, *güzel, sarışın, mavi gözlü, yakışıklı* oldukları, birçok kaynakta belirtilmektedir.²⁸ Büyük şair Genceli Nizamî, *İskendername* adlı eserinde, Kıpçak güzelliğini dile getirmiştir. Ayrıca şairin karısı *Afak/Apak* da Derbentli bir Kıpçak kızıydı. *Apak*'ın güzelliği, şairi derinden etkilemişti. Nizamî, eserlerindeki kahramanlarda onu canlandırmıştır.²⁹

²⁴ Hürriyet gazetesi, *Sarı Gelin Meydan Savaşı*, 22 Kasım 2000, İstanbul.

²⁵ Milliyet, *Soykırım İddiasına Filmlerle Cevap*, 2 Mayıs 2001, İstanbul.

²⁶ Laszlo Rasonyi, *Tarihte Türklük*, Ankara 1971, s. 136.

²⁷ Akdes Nimet Kurat, *Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara 1992, s. 70.

²⁸ Kurat, age. s. 70-72.

²⁹ Mehmet Emin Resulzade, *Azerbaycan Şairi Nizamî*, Ankara 1951, s. 48-49.

Kumanlar, XII. yüzyılda Gürcistan'da faaldiler. Gürcistan'ın parlak çağının başbuğu Kubasar, bir Kıpçaklıdır. Devletin, asker, maliye ve devlet işlerinde Kıpçaklar söz sahibiydiler. Kraliçe Tamara'nın damarlarında da (annesinden dolayı) Kıpçak kanı vardır.³⁰

Selçuklu Türkleri tarafından sıkıştırılan Gürcistan, onlara karşı savunmasız ve çaresiz kalmıştı. Gürcistan Kralı, Kuzey Kafkasya ve Kıpçak Eli'nde yaşayan göçebe ve savaşçı Kıpçakları ülkesine davet etti. Bunlar arasından çıkarılan 45.000 kişilik güçlü bir orduyla Selçuklulara karşı saldırılara başladı. Gürcüler, Kıpçak ordusu sayesinde Tiflis şehrini yeniden ele geçirdiler.³¹

Sarışın, insan güzeli ve Türk ırkının en yakışıklı soyundan olan Kıpçaklar, Selçuklular tarafından ezilen Gürcistan hakimi Bagratlı hanedanını, büyük bir kudretle canlandırdılar. 1080 yılından itibaren Selçuklu ülkesi durumuna gelen Ahıska, Ardahan ve Göle dolayları, 1124'te Kıpçakların eline geçti. Gürcülerle aynı dini, Ortodoks Hıristiyanlığı paylaşan Kıpçaklar, kendi hesaplarına fethettikleri Kür ve Çoruh boylarına (*Ahıska, Ardahan, Artvin ve Ardaneç dolaylarına*) yerleştiler.³² Bugün Kür ve Çoruh ırmakları boyu ile Çıldır Gölü çevresinde yaşayan halk, Kıpçakların torunlarıdır.³³

Gürcistan'a bağlı bir beylik iken bölgeye gelen İlhanlıların da yardımıyla 1267 yılında Tiflis'ten kopan Kıpçak Atabekliği Hükûmeti, III. Murat zamanında, 1578 yılında Serdar Lala Mustafa Paşa ve Özdemiroğlu Osman Paşanın fethiyle Osmanlı Devleti'ne katıldı.³⁴ Bugün Ahıska, Ardahan, Artvin ve Erzurum'un kuzey ilçelerindeki kilise kalıntıları, Osmanlı zamanında Müslüman olan bu Ortodoks Kıpçakların hatıralarıdır.

3. Türkünün kaynağı olan efsane

Azerbaycan'da Kür ırmağı boylarında yaşayan bir efsane, edebî eserlere de konu olmuştur. Azerbaycanlı şair Hüseyin Cavid, Şeyh San'an adlı manzum piyesinde, konusunu halk arasındaki yaygın efsanelerden almıştır. Arabistan'dan bu bölgeye gelerek İslâm dinini yaymağa çalışan din adamlarıyla ilgili bir efsanede, Şeyh San'an'ın Tiflis-Gürcü Padişahının güzel kızı *Humar Hanıma* karşı duyduğu aşk macerası anlatılır. Bu kız uğruna Hıristiyan hayatı yaşayan Şeyh, yedi yıl sonra kızı Müslüman eder. Birlikte kaçmağa karar verirler. Bunları takip eden kralın askerleri yetişince, âşıkların dileğiyle yer yarılar, âşıkları içine alır. Âşıkların girdiği yerden kaynar sular çıkar. Kızına ve yaptıklarına üzülen kral, bu suyun üzerine bir kilise yaptırarak hatıra bırakır.³⁵

Ortodoks Kıpçaklardan kalan hatıralardan biri de Kars ve Erzurum çevresinde anlatılan “**Şeyh San'an ile Kralın Sarı Kızı**” efsanesidir. Bu efsaneyle birlikte bir de türkü, günümüze kadar gelmiştir. Türküye geçmeden önce, Ortodoks Kıpçak Türklerini Müslüman etmek için çalışan İslâm misyonerlerinin macerasını ve sarışın Kıpçak kızlarının hatıralarını yaşatan bir efsanenin iki varyantını özetleyelim:

Abdulkadir Geylanî'nin arkadaşı olan Şeyh San'an, bir bedduaya uğrayıp yolu Penek'e düşmüş. Şeyh San'an, çobanlık yapıyor, Penek padişahının domuzlarını güdüyormuş. Şeyhin nefesine ağır gelen domuz çobanlığı aynı zamanda eziyetli bir işti.

Şeyh, bu şekilde çile doldurmakta iken, Penek padişahının biricik evlâdı olan güzeller güzeli Sarı Kız'a da âşık olmuş. Hıristiyan kız, şeyhin aşkından habersizmiş. Bu duruma üzülen şeyh, Allah'a yalvararak kızın gönlüne kendi aşkının düşmesini dilemiş. Dileği kabul olmuş. Kız da şeyhe ilgi duymaya başlamış, hatta Müslüman olmuş. Yedi yıllık çilesi dolan şeyh, bir gün Allahuekber dağlarından tef sesi geldiğini duydu. Bu ses, çilesinin bittiğine işaret etti. Meğer tefi çalan, Geylanî'nin gönderdiği kırk mücahit müritmiş.

Şeyh, tef sesinin geldiği dağa doğru koşmuş. Onu gören Sarı Kız da arkasından koşup yetişmiş. Bunu gören saray halkı, durumu padişaha bildirmiş. Ordu, kaçak âşıkların ardına düşmüş. Şeyhle kız, Allahuekber dağındaki kırk müride yaklaşmış. Bu durum, Mısır'da Abdulkadir Geylanî'ye mâlum olmuş. Oradan attığı teber, şeyhe ulaşmış. Şeyh, bu teberle kâfir ordusuyla vuruşmaya başlamış. Penek güzeliyle kırk mürid de cenge girmişler. Kırk mürit şehit düşmüş. Şimdi onların yattığı yere Kırklar, Kırk Şehitler Mezarlığı deniyor. Dağın tepesine yetişen Şeyhle sevgilisi de tam tepede şehit

³⁰ *Rasyonu, age. s. 145.*

³¹ N. Berdzenişvili-S. Canaşa, *Gürcistan Tarihi*, (Çev. H. Hayrioğlu), İstanbul 2000, s. 142-143.

³² M. Fahrettin Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, İstanbul 1953, s. 377.

³³ Kurat, s. 84.

³⁴ Yunus Zeyrek, *Tarih-İ Osman Paşa*, Ankara 2001.

³⁵ Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s. 379-380.

*düştürmüşler. Bunların yattığı yer şimdi ziyaretgâhtır. Buraya ağı eğri gidenin düz geldiği, dileklerin kabul olduğu inancı yaygındır.*³⁶

Bu efsanede geçen olayların yaşandığı yer, Gürcü tarih kaynaklarında **Bana** olarak geçen **Penek**'tir. Penek, eskiden kalesi olan bir taht şehriydi. Dede Korkut Oğuznamelerinde, "**Ban Hisari**" denilen yer de burasıdır.³⁷ Osmanlı zamanında, merkezi Ahıska olan Çıldır Eyaletine bağlı bir sancak olmuştu. Burası günümüzde, Erzurum'un Şenkaya ilçesine bağlı bir köydür.

Sarı Gelin türküsünün kaynağı olan bu efsanenin diğer bir varyantı, önce mahallî bir gazetede, sonra da bir kitapta yer almıştır. **Hüseyin Köycü** tarafından derlenen efsane, Şenkaya gazetesinin dokuz sayısında tefrika edilmiş,³⁸ bundan birkaç yıl sonra da **Ali Rıza Önder**'in kitabına girmiştir.³⁹ Her iki kaynaktan özetleyelim:

"Şeyh Abdülkadir Geylanî'nin müritlerinden Sananî, şeyhine darılarak firar etti. Yolu Erzurum ve Oltu'ya düştü. Burada tanıştığı bir dervişle yola çıktılar. Penek suyu kıyasına geldiklerinde, derviş, genç Sananî'den kendisini karşıya geçirmesini istedi. Sananî, bu teklifi kabul etmeyince, dervişin, "Benden esirgelediğin omuzlarına, domuz yavruları binsin!" bedduasına uğradı. Misafir oldukları Hıristiyan Penek beyinin güzel kızına vurulan Sananî, misafirliği uzattı ve sarayın hizmetçileri arasına katıldı. Kendisi sarayın domuz çobanı olmuştu.

Şeyhi Geylanî, müridi Sananî'nin bu hâlini öğrendi ve çok üzüldü. Beş yüz müridinden, onu kurtarmalarını, gerekirse sevgilisiyle birlikte getirmelerini istedi. Müritler, Sananî'yi, domuz güderken buldular; şeyhin isteğini Sananî'ye bildirdiler. Sananî, ancak sevgilisiyle birlikte gelebileceğini söyledi. Bir sabah erkenden kızı aldığı gibi, kendilerini bekleyen müritlere doğru yola çıktı. Hep birlikte karlı dağa doğru yürüdüler. Onların yokluğunu anlayan saray görevlileri, çevre köyleri aradılar, bulamadılar. Dağlara yöneldiler. Âşıklar ve müritler, takip edildiklerini anlayınca kaçmaya başladılar ve dağın güneyine sarktılar. Takipçiler yetişince çetin bir savaş oldu. Bugünkü Allahuekber dağları, adını bu müritlerin "Allahuekber" sedalarından almıştır. Âşıkların ve müritlerin mezarları da ziyaret yeridir."

Bu iki varyant arasında küçük farklar olsa da, olayın özü ve motifler aynıdır. Günümüze kadar gelen **Sarı Gelin** türküsünün kaynağı işte bu efsanedir. **Sarı Gelin**, Penek beyinin kızı, Sinan da San'an veya Sananî'dir. Görülüyor ki burada Ermeni yok!

Efsaneler, tarih değildir; onlardan bilimsel sonuçlar çıkarılamaz. Bununla birlikte efsaneler, muhayyelesinden çıktığı milletin hangi değer yargılarını benimsediğini gösterir. Onu ortaya koyanların nelere inandığını, ne gibi ahlâk esaslarına değer verdiğini açıklar. Efsaneler, bir milletin manevî nabzının ölçüsü, toplumsal mizacının ifadesidir. Efsanelerde toplumun şuuraltı hazinelerinin anahtarları saklıdır.⁴⁰

Efsaneler, sebebi ve kaynağı bilinmeyen birçok olayın izahında, halk muhayyelesinin meydana getirdiği hikâyelerdir. Bir folklorcunun dediği gibi, efsaneler hayallerde doğar, gönüllerde beslenir, dudaklarda ve kalemlerde yaşar.⁴¹ Zamanla yeni unsurlar alır ve büyür.

Sarı Gelin türküsüne konu olan efsane de, halkın dilinde yaşarken, kim bilir, ne zaman ve hangi yeni olay üzerine türküye dönüşmüştür... Türkünün ve efsanenin merkezinde bulunan kahramanlar aynıdır: **Sarı Gelin** ve Şeyh San'an/Sinan.

4. Türkünün varyantları

Erzurumlu Faruk Kaleli tarafından derlenen *Sarı Gelin* türküsü, günümüzde yaygın olarak şu güfteyle söylenmektedir:⁴²

*Erzurum çarşı pazar
İçinde bir kız gezer
Elinde divit kalem
Dertlere derman yazar*

³⁶ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Allahuekber Dağları Üzerine*, Ülkü dergisi, S. 27, 1949, s. 16-18.

³⁷ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Dede Korkut Oğuznameleri*, Ankara 2000, s. 76.

³⁸ Hüseyin Köycü, *Allahuekber Dağı ve Şeyhi Sananî*, Şenkaya gazetesini, 1950-1951, Nu. 3-11.

³⁹ Ali Rıza Önder, *Yaşayan Anadolu Efsaneleri*, Kayseri 1955, s. 73-76.

⁴⁰ Muzaffer Uyguner, *Anadolu ve Efsaneleri*, Türk Folklor Araştırmaları dergisi, 1956, S. 84.

⁴¹ Önder, age. s. 6.

⁴² Sebahattin Bulut, *Damla Damla Erzurum*, Ankara 1989, s. 126.

Bu drtlgn son mısraı, başka bir yerde, “Katlime ferman yazar” şeklinde geçmektedir.⁴³

*Palandöken yüce dağ
Altı mor sümbüllü bağ
Seni vermem yadlara
Nice ki bu canım sağ*

Bu türküde:

*Neynim aman aman
Hop ninen lsn **Sarı Gelin** aman*

Şeklinde söylenen nakaratın ilk mısraı, bazı kaynaklarda, “Neylim aman” şeklinde yer almaktadır.⁴⁴

1918 yılında, bir hey’etle birlikte kuzeydoğu illerimizi gezen tarihçi Ahmet Refik Bey, **Sarı Gelin** türküsünü, Gle’nin Okçu köyünde tespit etmiştir. Bu seyahat notlarından meydana gelen kitabında şunları yazıyor:

“Okçu köylü Ali’nin en güzel söylediği, **Diýarbekir**’de, **Erzincan**’da, **Erzurum**’da Kürdi nağmelerle okunan bildiğimiz bir türkü. Fakat ezgiler burada daha hüzünlü, daha kederli. Türkünün konusu gayet şairane: Bir Türk delikanlısı köyünde yaşayan bir Hıristiyan kızını seviyor. Sabahleyin tarlaya giderken peşinden ayrılmıyor. Akşamları sürüler ağıllarına dönerken sevgilisinin güzelliğini seyrederek ruhunun ateşini dindirmeye alışıyor. Kalbi ve kafası o derece meşgul oluyor ki, sonunda taptığı haçı, sevdiği salibi/haçı görmek istiyor. Kalbi heyecan içinde çarparak bir pazar sabahu kalkıyor. Güneř yamaçlara altınlar serper, kuşlar tatlı civiltularla ortalığı şenlendirirken kiliseye gidiyor. Bir köşeye çekiliyor. Sevgilisinin taptığı haçı, kilisede yapılan ayini seyrediyor. Trk şöyle başlıyor:

*Vardım kilsesine baktım haına
Mil oldum bölük bölük saına
Kız seni gtrem İslâm içine*

Vay Sinan lsn Sarı Gelin
h seni vermem dünya malına.

Şarkının nakaratı o kadar hazin, o derece tesirli ki... Ali, elini şakağına koymuş, gözleri yaş dolu, ruhundan kopan acılarla feryat ediyor:

*Vay Sinan lsn Sarı Gelin
Vay Sinan lsn Sarı Gelin
Seni vermem dünya malına...*

dedie gya ağlamak istiyor. Sarı Gelinler orada da mı bedbaht aşıkları bu derece bylemişler?⁴⁵

Sarı Gelin türküsünün halk ağzında dolaşan ikinci drtlg de şöyledir:

Vardım kilsesine kandiller yanar

Kıranta keşişler pervane döner

Tersa sevmiş deyin el beni kınar

*Vay Sinan lsn Sarı Gelin
Seni saran neyler dünya malın.
(Seni alan neyler dünya malın)*

nl “Kars Tarihi” adlı eserinde, Kıpçaklardan bahsederken, Sarı Gelin türküsüne de değinen Kırzioğlu, bu türkünün Kars ve bir zamanlar halkı Türklerden meydana gelen Erivan’da söylenen bir başka varyantını da veriyor:

İrevan arşı pazar

⁴³ Salih Turhan, *Anadolu Halk Türküleri ve Ezgileri*, Ankara, 1999, s. 113.

⁴⁴ *Erzurum Yıllığı*, Ankara 1998, s. 239.

⁴⁵ Ahmet Refik (Altınay), *Kafkas Yollarında-Hatıralar ve Tahasssler*, (Haz. Y. Zeyrek), İstanbul 2001, s. 71-72.

İçinde bir kız gezer
Elinde divit kalem
Dertliye derman yazar.
dörtlüğü ile başlayıp:
Sarı Gelin, sarı kız

Ettin ömrüm yarı kız

nakaratlarıyla ve bar/halay havası olarak da söylendiğini belirtir.⁴⁶
Kırzioğlu, türküde:

*Sarı kız, Sarı Gelin
Dünyanın varı gelin*

nakarata olduğunu da şifahen belirtmiştir.

Burada bahsettiğimiz on birli ve yedili heceyle söylenen iki çeşit *Sarı Gelin* türküsü olduğu anlaşılıyor. Her iki türküde de *Sarı Gelin* ve *Sinan* isimleri geçiyor. Bu isimlerin efsanedeki *Şeyh San'an* ile sevgilisinden geldiği açıktır. Ünlü Türkolog Kırzioğlu, "*Sarı Gelin türküsü ve Şeyh San'an efsanesi, XII. yüzyılda Kafkaslar kuzeyinden gelen Ortodoks Kuman/Kıpçakların hatırasından kalmıştır.*" diyerek türkünün kaynağını kesin şekilde belirtiyor.⁴⁷

Ünlü şair ve yazar Ahmet Hamdi Tanpınar, Erzurum halk havalarından bahsederken, "*Erzurum çarşı pazar, diye başlayan bu türkünün canlandırma kudretine daima hayran oldum.*" Demektedir.⁴⁸

Sarı Gelin, bir oyun havası olarak, Kars oyunları arasında da geçmektedir.⁴⁹ Gazimihal'in, "*Yurt Oyunları Kataloğu*" ile Kırzioğlu'nun, "*Kars İli Halk Oyunlarının Adları*"nda *Sarı Gelin*'i de görüyoruz.⁵⁰

Azerbaycan'da söylenen *Sarı Gelin* nakaratlı türkünün ilk kıtası şöyledir:

*Saçın uzun hörmezler
Gülü gonçe dermezler*

Bu sevda ne sevdadır

*Seni mene vermezler
Neynim aman Sarı Gelin.*⁵¹

Sarı Gelin türküsünün bir Türk eseri olduğunu böylece ortaya koyduktan sonra, meselenin Ermeni tarafına da bakalım. Şunu hemen belirtmeli ki, türkünün ortaya çıktığı coğrafyada Türk unsuru hakimdir. Ermeniler ise bir azınlıktır. Büyük imparatorluklar kurmuş bir milletin, kendi himayesinde yaşayan bir azınlıktan türkü, hele oyun havası alması uzak bir ihtimaldir.

İkinci bir husus da türkünün dayandığı mevcut folklor malzemesidir. Bu malzeme olmasaydı, türkünün kaynağı meçhul kalacaktı. O zaman, bir propagandaya malzeme olsa da, türkünün Ermeni mahsulü olup olmadığı tartışılabilirdi. Hâlbuki durum öyle değil. Türküyü ortaya çıkaran kuvvetli halk edebiyatı verimlerine sahibiz.

5. Ermeniler ve Türk kültürü

Osmanlı Devleti zamanında, Türk'ün sadece kuvveti değil kültürü de üstündü. Bu üstünlük, diğer kavimleri de derinden etkilemiştir. Klasik müziğimizdeki Ermeni besteciler, bunun açık delilidir. Bizim ruhumuzu terennüm eden nağmeleri onlara çaldıran ve söyleten, bizim kültürümüzün zenginliği ve derinliğidir.

⁴⁶ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, İstanbul 1953, s. 380-381.

⁴⁷ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Edebiyatımızda Kars*, İstanbul 1958, s. 133.

⁴⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, İstanbul 1976, s. 201.

⁴⁹ *Bugün* gazetesi, Kars 21 Ağustos 1959.

⁵⁰ Nail Tan, *Türk Halk Oyunları Konusunda Bir Kaynak*, Türk Folklor Araştırmaları dergisi, S. 331, 1977;

M. Fahrettin Kırzioğlu, *Kars İli Halk Oyunlarının Adları*, Türk Folklor Araştırmaları dergisi, S. 127, 1960.

⁵¹ Gafar Namazeliyev, *Azerbaycan Halk Türküleri*, Ankara 1993, s. 62.

Ermenilerin âşık edebiyatımızdaki yeri üzerinde lâyıkiyle durulmamıştır. Bilhassa XIX. yüzyılda çok güçlü olan âşık edebiyatımızın etkisinde kalan Ermeni âşıklar bulunmaktadır. Buna en canlı örnek, **Ahılkelekli Kenziya**'dır.

Posoflu ünlü halk şairi Yusuf Zülâlî, defterlerinden birinde, Kenziya'dan bahsetmektedir. Zülâlî, Kenziya'yla 1892 yılında **Batum**'da karşılaşmıştır. Bu sazlı sözlü karşılaşma esnasında, Kenziya şöyle demektedir:

*Bir anadan bir babadan gelmişiz
Biz buna etmişiz iman Zülâlî
Eğer böyle ise niçin olmuşuz
Biz size siz bize düşman Zülâlî?*

Kenziya, bir yerde de şöyle demektedir:

Cami, kiliseyi birleştirelim

Bu halkı oraya yerleştirelim

*Allah Allah diye dilleştirelim
Birdir, iki değil Sübhan Zülâlî.*

İki âşıkın karşılıklı söyleşmesi, bu dostluk havası içinde devam etmektedir. Bu deyişmenin büyük bir bölümü elimizde bulunmaktadır.

Zülâlî (1873-1956), eski yazıyla kaleme aldığı hatıralarında, Kenziya'nın çok iyi Türkçe konuştuğunu, saz çaldığını, Âşık Kerem hikâyesini Ermeniceye çevirdiğini ve Bayburtlu Zihnî'nin şiirlerini pek sevdiğini haber vermektedir.

Ermenilerin, Türk halk hikâyelerini kendi dillerine çevirdiklerini, bunu yaparken İslâmî motifleri değiştirdiklerini biliyoruz. XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında, Ermeni halkı arasında, hayli ilgi gören halk hikâyelerimiz, defalarca basılmıştır.

Türk halk hikâyelerini Ermeniceye çeviren iki önemli isimden biri halk şairi Civanî (1846-1909), diğeri de Agek Muhtaryan'dır. Bunlar, *Âşık Garip, Kerem ile Aslı, Şah İsmail, Ferhat ile Şirin, Asuman ile Zeycan, Koroğlu, Emrah ile Selvi, Leylâ ile Mecnun* vb. gibi ünlü halk hikâyelerini, "tercüme, tebdil ve neşr etmişlerdir."

Civanî'nin çevirdiği, *Kerem ile Aslı* hikâyesi, 1888 yılında Gümrü'de basılmıştır. Bu eser, sonraki yıllarda birkaç defa daha basılmıştır. Muhtaryan, Civanî'den farklı olarak, yaptığı tercümelelerde, bu hikâyelerdeki şiirleri, eserin aslında olduğu gibi muhafaza etmiş ve bu koşmaları her iki dilden vermiştir. Azerbaycanlı İsrâfil Abbasov, bunları uzun bir makale çerçevesinde tahlil etmiştir.⁵² Bu tahlillerden şu sonuç çıkıyor: Ermeniler ne şekilde tercüme ederlerse etsinler, bu hikâyeler, aslı sahibi olan Türk milletine aittir.

Ermeniler, yüzyıllarca aynı coğrafyada yaşadıkları Türklerin kültüründen derinden etkilenmişlerdir. Papazlar, mahallî örf ve âdetleri Türk etkisinden kurtarmak için çok çaba göstermişlerdir. Bu çabalarında kısmen başarılı olmuşlarsa da, Türk halk musıkisini terennümden vazgeçirtip Ermeni halk şarkıları icad etmek hususunda başarılı olamamışlardır. Bu bilgileri aktaran tarihçi ve musiki araştırmacısı Kösemihal (1900-1960), 1929 yılında basılan kitabında:

"Tahkik ettik, (Erzurum Ermenileri) bundan otuz sene evvel yalnız bizim türküleri söyleyip bar oynarlarmış. Yozgat, Bayburt Ermenilerinin yalnız Türkçe türküler kullandıklarının en güzel delili, bu havalı Ermenilerinin bundan yetmiş sene kadar evvel Ermeni harfleriyle yazıp E. Litman'ın neşrettiği Türkçe türkü güfteleridir." demektedir.⁵³

6. Sonuç

Sarı Gelin, Kars ve Erzurum çevresinde *efsane, türkü* ve *oyun* olarak yaşamakta; halk kültürümüzün birden çok unsurunda yer almış bulunmaktadır.

Birbirini çok seven iki âşıktan birinin, başka bir kavimden, başka bir dinden olması, halkımız tarafından olumlu karşılanmıştır. Bu hoşgörüyü dile getiren manilerden biri şöyledir:

⁵² İsrâfil Abbasov, *Azerbaycan Dastanlarının Ermeni Diline Tercüme, Tebdil ve Neşri Meselelerine Dair*, Azerbaycan Şifâhî Halk Edebiyatına Dair Tedgigler, Bakı 1977, s. 54-137.

⁵³ Kösemihalzade, Mahmut Ragıp, *Şarkî Anadolu Türküleri ve Oyunları*, İstanbul 1929, s. 34-36.

*Bahçelerde mormeni
Verem ettin sen beni
Ya sen İslâm ol ahçik
Ya ben olam Ermeni*

Kerem ile Aslı Hikâyesi'nin Aslı'sı, bir Ermeni keşişinin kızıdır.⁵⁴ Bu Ermeni kızının adı, yüz yıllardan beri Türk kızlarına isim olmaktadır. Bir başka hikâye veya efsane kahramanının Ermeni olması da mümkündür... **Sarı Gelin** de gerçekten Ermeni olsaydı, öylece kabul edilebilirdi.

Bütün bu açıklamalardan sonra, **Sarı Gelin** türküsünün, nerede söylenirse söylensin, hakim toplum olan Türklerden alındığı kesin olarak anlaşılmaktadır. Bu türkünün hiçbir yerinde Ermeni unsuru yoktur. Ermeniler, bir gün oluyor, el dokumalarımızdaki motiflere, bir gün oluyor ünlü bir mimarımıza sahip çıkıyorlar. Şimdi de **Sarı Gelin** türkümüzün, kendilerine ait olduğunu söylüyorlar. Bu iddianın da, Anadolu toprakları üzerindeki hayallerinden farkı yoktur.

Bir politikacı tarafından yazılan romanın, Ermeni bir vatandaşımız tarafından senaryo hâline getirilmesiyle, güzel bir türkümüzün Ermenilere mal edilmesi meselesi, iki yıldan beri tartışılmaktadır. Gazeteciler, türkücüler, şarkıcılar, kahveciler ve dernekçiler konuşuyor...

Hâlbuki halk edebiyatı sahasında çalışan bilim adamlarımız da bu tür konulara eğilmeli...

---

⁵⁴ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c. II, İstanbul 1971, s. 729.